

نیازسنجی تقنینی در قوانین و مقررات و آگاهی در خصوص ظهور اولین رگه‌های توجه به عنصر مذکور، می‌توان گفت مطابق ماده ۱۷ نظام‌نامه داخلی مجلس شورای ملی مصوب ۱۲۸۸، یکی از کمیسیون‌های داخلی این مجلس، کمیسیون مبتکرات بوده است. مطابق نظام‌نامه فوق، کمیسیون مبتکرات وظیفه داشته است تا پس از بحث و بررسی در خصوص قابل توجه بودن یا نبودن طرح ارائه شده به این کمیسیون، گزارش آن را به مجلس ارائه کند. البته نظر کمیسیون مزبور برای مجلس شورای ملی، جنبه مشورتی داشته و این مجلس مطابق نظام‌نامه مذکور، پس از مذاکره در خصوص طرح مورد بحث، نسبت به قبول توجه یا بی‌توجهی به آن، رأی‌گیری می‌کرده است.

اما در مورد فرایند تهیه لوایح توسط دولت گفتنی است متأسفانه در آیین‌نامه داخلی هیئت دولت مصوب ۱۳۶۸ هیئت وزیران نیز مطلبی در خصوص نیازسنجی تقنینی بیان نشده است. در ماده ۶ آیین‌نامه مذکور، کمیسیون‌های دایمی هفت‌گانه‌ای پیش‌بینی شده که یکی از آن‌ها کمیسیون لوایح است؛ اما متأسفانه در آیین‌نامه یادشده، اشاره‌ای به وظایف این کمیسیون و سایر کمیسیون‌ها نشده است.

وظیفه معاونت قوانین در نیازسنجی تقنینی

به منظور حصول اطمینان از بیان دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد طرح‌ها و لوایح، قسمتی از نظر اداره کل تدوین قوانین که ضمیمه طرح‌ها و لوایح تقدیمی به مجلس می‌شود، به این موضوع اختصاص داده شده است. در قسمت مزبور، در خصوص بیان یا عدم بیان دلایل لزوم تهیه و اظهار نظر شده است. در قسمت مورد اشاره، با استناد به مواد ۱۲۷ و ۱۳۱ آیین‌نامه داخلی مجلس، نسبت به رعایت این مواد در خصوص طرح‌ها و لوایح اشاره شده است. با این حال می‌توان گفت که هرچند در مقدمه توجیهی طرح‌ها و لوایح به مواردی به عنوان دلایل لزوم تهیه طرح‌ها و لوایح اشاره می‌شود، اولاً این دلایل کلی هستند و ثانیاً این دلایل به هیچ وجه این مطلب را اثبات نمی‌کنند که در مورد لزوم تهیه طرح‌ها و لوایح مذکور، نیازسنجی تقنینی انجام گرفته است.

وظیفه مرکز پژوهش‌های مجلس در نیازسنجی تقنینی

هریک از قوانین ابعاد مختلفی دارند که لازم است به درستی بررسی و آثار گوناگون آن، اعم از آثار منفی و مثبت، به دقت مطالعه شود تا مجلس به این اطمینان برسد که تصویب قانون مدنظر دارای بیشترین منفعت و کمترین آسیب احتمالی است. در این خصوص می‌توان گفت چه بسا قانونی با هدف سامان‌دهی به برخی مشکلات به تصویب رسیده است، اما به دلیل عدم بررسی دقیق ابعاد مختلف آن، آسیب‌های جدی متوجه کشور کرده است. در راستای نیازسنجی باید نقش مرکز پژوهش‌های مجلس تقویت شود. این در حالی است که در حال حاضر این مرکز به نیازسنجی نمی‌پردازد و علاوه بر آن، نظر این مرکز برای مجلس، نظری فقط مشورتی است.

عوام‌گرایی به مثابه چالشی برای نیازسنجی تقنینی

روشن است که نیاز به وضع قوانین، زمانی ارزشمند است که اولاً مطابق با واقع باشد و ثانیاً ناشی از واکنشی احساسی و گذرا نسبت به وقایع و حوادث مختلف نباشد. با این حال، گاهی ممکن است قانون‌گذار در تشخیص نیاز واقعی شهروندان، راه را به خطا بپیماید و قوانینی را وضع کند که ناشی از نیاز واقعی ایشان نباشد. از این موضوع، به طور عام با عنوان عوام‌گرایی و به طور خاص در حقوق کیفری، با عنوان عوام‌گرایی کیفری یاد می‌شود. در ادامه با محوریت عوام‌گرایی کیفری، چالش عوام‌گرایی با نیازسنجی تقنینی بررسی می‌شود.

۹۹ با این حال، گاهی ممکن است قانون‌گذار در تشخیص نیاز واقعی شهروندان، راه را به خطا بپیماید و قوانینی را وضع کند که ناشی از نیاز واقعی ایشان نباشد. از این موضوع، به طور عام با عنوان عوام‌گرایی و به طور خاص در حقوق کیفری، با عنوان عوام‌گرایی کیفری یاد می‌شود. **۶۶**

در مقام تعریف عوام‌گرایی کیفری می‌توان گفت: فرایندی است که به واسطه آن، گروه‌های طرفدار نظم و قانون و طرفداران حقوق بزه‌دیدگان و دیگر افرادی که مدعی نمایندگی از طرف مردم هستند، تأثیر فزاینده‌ای بر سیاست‌های دولت می‌گذارند، در حالی که عقاید دانشگاهیان، گروه‌های حقوق شهروندی، فعالان عدالت کیفری و... کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.

نمونه‌هایی از تأثیرپذیری قانون‌گذار ایرانی از احساسات و هیجانات شهروندان

نمونه‌ای از تأثیرگذاری تمایلات و هیجانات مذکور بر قانون‌گذار را می‌توان در اقدام برخی نمایندگان مجلس شورای اسلامی به تهیه و پیشنهاد طرح الحاق موادی به قانون مجازات اسلامی در خصوص جرایم ناشی از اهانت به اقوام ایرانی و ارایه آن به مجلس در سال ۱۳۸۵ مشاهده کرد. این اقدام پس از چاپ کاریکاتور اهانت‌آمیز نسبت به یکی از اقوام ایرانی در یکی از روزنامه و متعاقب آن، برگزاری تجمعات اعتراض‌آمیز در مناطق غرب کشور صورت گرفت. در این زمینه، برخی نمایندگان مجلس به منظور فرونشاندن خشم و نفرت عمومی و احساسات جریحه‌دار شده مردم آن منطقه، اقدام به تهیه شتاب‌زده طرحی در این زمینه کردند.

به عنوان نمونه دیگری از تأثیرپذیری‌های نهاد قانون‌گذاری از التهابات و هیجانات به وجود آمده در کشور، می‌توان به تصویب یک فوریت طرح تشدید مبارزه با جرایم خشونت بار در سال ۱۳۹۰ از سوی مجلس اشاره کرد. پیش‌زمینه تصویب فوریت طرح مذکور، وقوع چندین حادثه قتل در تیرماه ۱۳۹۰ از جمله قتل یکی از ورزشکاران معروف در کرج بود که بازتاب گسترده رسانه‌ای آن موضوع نامنی‌های ناشی از این‌گونه جرایم خشونت بار و ضرورت برخورد قاطع با آن را به یک مطالبه عمومی تبدیل کرد. در واقع می‌توان گفت دغدغه انجام کارهای کارشناسی قبل از تهیه مفاد این طرح‌ها بسیار مهم است و نباید فقط در پی ارایه پاسخی مقطعی و فوری به افکار عمومی مبنی بر لزوم تقنین در این موارد بود و متأسفانه به آثار و پیامدهای درازمدت این‌گونه تقنین‌ها توجهی نمی‌کنند.